

Тема 9. Податок на доходи фізичних осіб

Зміст теми 9

- 9.1. Податок на доходи фізичних осіб: сутність і платники
 - 9.2. Об'єкт та база оподаткування податком на доходи фізичних осіб
 - 9.3. Ставки податку на доходи фізичних осіб
 - 9.4. Податкова знижка та податкові соціальні пільги
 - 9.5. Декларація про майновий стан і доходи
- Завдання для самоконтролю
Глосарій
Список джерел для поглибленого вивчення теми

9.1. Податок на доходи фізичних осіб: сутність і платники

Прибуткове оподаткування в сучасному його розумінні існує близько двохсот років та завдячує податковим реформам у Великобританії у другій половині XIX ст. Перші спроби запровадження прибуткового податку для громадян були здійснені у 1798 р., проте у 1816 р. через небажання заможних громадян сплачувати такий податок, їх політичну владу такий податок був відмінений. Лише у 1842 р. відбулося повернення до прибуткового податку з одночасною заміною ним всіх інших прямих податків, тому його називали загальноприбутковим податком.

Прибутковий податок у дореволюційній Росії, до складу якої входила більша частина України, був введений у 1917 р. та передбачав оподаткування всього доходу платника податку, незалежно від його джерела.

Особливостями прибуткового податку на початку XX ст. стали:

- 1) звільнення від оподаткування доходу у розмірі менше 1000 руб. та дотримання вимоги не оподаткування частини доходу, необхідного для задоволення найпростіших фізіологічних та духовних потреб;
- 2) письмове декларування доходів фізичних осіб і групування їх у три групи: доходи від грошових капіталів; доходи від нерухомого майна та підприємств; доходи від особистої діяльності;
- 3) можливість зменшення загального оподаткованого доходу на суму витрат відсоткових за кредитами та борговими зобов'язаннями, внесків до пенсійних фондів;

4) прогресивні ставки прибуткового податку. Прогресія розпочиналася з 12 руб. з 1000 руб. доходу до 390 руб з 390 тис. руб., дохід, що перевищував 400 тис. руб. обкладався у розмірі 120 тис. руб., прогресія продовжувалася з додаванням 3050 руб. за кожні наступні 10 тис. руб.¹

Прибутковий податок також сплачували фізичні особи, які отримували на території радянської держави доходи. Доходи, які не перевищували 60 руб. оподаткуванню прибутковим податком не підлягали, для інших доходів застосовувалася прогресивна шкала від 1,5 до 13 відсотків.

Оподаткування доходів громадян у незалежній Україні стало невід'ємною складовою податкової системи з початку її формування. У 1992–2011 рр. з доходів фізичних осіб справлявся прибутковий податок, проте з прийняттям Податкового кодексу України був введений податок на доходи фізичних осіб.

Однією з особливостей оподаткування доходів фізичних осіб в Україні є постійна зміна ставок оподаткування та підходів щодо нарахування податку.

Декрет Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян» від 26.12.1992 р. № 13–92² визначив платниками прибуткового податку (суб'єктами оподаткування) в Україні є громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства як ті, що мають, так і ті, що не мають постійного місця проживання в Україні. Прибутковий податок справлявся з сукупного оподатковуваного доходу за місцем основної роботи (служби, навчання) обчислювався за прогресивними ставками (табл. 9.1).

Обчислення прибуткового податку було трудомістким і ставка податку досягала 80 відсотків, що активізувало ухилення від податків, мінімізацію сукупного оподатковуваного доходу та розвиток тіньового сектору економіки.

У 1994 р. відбулося часткове реформування прибуткового оподаткування в частині зменшення ставок податку на доходи фізичних осіб (максимальна ставки зменшилася з 50 до 40 відсотків), звільнення доходів від оподаткування в розмірі одного неоподатковуваного мінімуму проти звільнення від оподаткування однієї мінімальної заробітної плати, зменшення диверсифікації сукупного оподатковуваного доходу.

¹ Вобльй К. Г. Начальный курс политической экономии : (История, теория, финансы) : Пособие для коммерческих, технических училищ и для самообразования с 6 диаграммами в тексте / К. Г. Вобльй. – Киев : т-во печ. и изд. дела авт.-изд. "Голос", 1918. – С. 239

² Про прибутковий податок з громадян : Декрет Кабінет Міністрів України від 26.12.1992 р. № 13–92 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – N 10. – Ст. 77. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/13-92>

Таблиця 9.1

Ставки прибуткового податку у 1993–1994 р.

Розмір місячного сукупного оподаткованого доходу (у мінімальних місячних заробітних платах)	Ставки та розміри податку
1 мінімальна заробітна плата включно	не оподатковується
від 1 мінімальної заробітної плати + 1 крб. до 10 мінімальних заробітних плат включно	10 процентів суми, що перевищує мінімальну заробітну плату
від 10 мінімальних заробітних плат + 1 крб. до 20 мінімальних заробітних плат включно	податок з 10 мінімальних заробітних плат + 20 процентів суми, що перевищує 10 мінімальних заробітних плат
від 20 мінімальних заробітних плат + 1 крб. до 30 мінімальних заробітних плат включно	податок з 20 мінімальних заробітних плат + 35 процентів суми, що перевищує 20 мінімальних заробітних плат
понад 30 мінімальних заробітних плат	податок з 30 мінімальних заробітних плат + 50 процентів суми, що перевищує 30 мінімальних заробітних плат

Джерело: побудовано автором на основі Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян» від 26.12.1992 р. № 13-92¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/13-92>

Таким чином, декларувалося зменшення податкового навантаження на доходи фізичних осіб:

- 1) дохід в розмірі одного неоподаткованого мінімуму – не підлягав оподаткуванню;
- 2) дохід в розмірі від одного неоподатковуваних мінімумів + 1 крб. до 5 неоподатковуваних мінімумів – 10 відсотків від суми доходу, що перевищує розмір одного неоподаткованого мінімуму;
- 3) дохід в розмірі від 5 неоподатковуваних мінімумів + 1 крб. до 10 неоподатковуваних мінімумів – податок з доходу в розмірі 5 неоподатковуваних мінімумів + 15 відсотків від суми, що перевищує дохід у розмірі 5 неоподатковуваних мінімумів;
- 4) дохід в розмірі від 10 неоподатковуваних мінімумів + 1 крб. до 60 неоподатковуваних мінімумів – податок з доходу в розмірі 10 неоподатковуваних мінімумів + 20 відсотків від суми, що перевищує дохід у розмірі 10 неоподатковуваних мінімумів;
- 5) дохід в розмірі від 60 неоподатковуваних мінімумів + 1 крб. до 100 неоподатковуваних мінімумів – податок з доходу в розмірі 30 неоподатковуваних мінімумів + 30 відсотків від суми, що перевищує дохід у розмірі 60 неоподатковуваних мінімумів;

¹ Про прибутковий податок з громадян : Декрет Кабінет Міністрів України від 26.12.1992 р. № 13-92 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – N 10. – Ст. 77. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/13-92>

б) дохід в розмірі від 100 неоподатковуваних мінімумів – податок з доходу в розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів + 40 відсотків від суми, що перевищує дохід у розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів.

Прогресивна шкала оподаткування з постійними змінами, які стосувалися зміни розмірів неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, ставок податків для окремих груп доходів застосовувалася до 2004 р.

Перехід до пропорційного оподаткування доходів фізичних осіб в Україні відбувся з набуттям чинності Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» з січня 2004 р.¹ Основними новаціями у оподаткуванні доходів громадян стало визначення ставки податку у розмірі 13 відсотків на період 2004–2006 рр. та збільшення до 15 відсотків, ставка податку у розмірі 5 відсотків для оподаткування процентних або дисконтних доходів, ставка податку у розмірі 30 відсотків для оподаткування виграшів та призів, запровадження податкового кредиту як можливості платника податку зменшити суму загального річного оподаткованого доходу на суму витрат, понесених платником податку у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг).

До складу податкового кредиту було дозволено включати витрати на сплату процентів за іпотечним кредитом, пожертвування або благодійні внески неприбутковим організаціям, вартості середньої професійної або вищої форми навчання платника податку або члена його сім'ї, платних послуг з лікування, у тому числі для придбання ліків, донорських компонентів, протезно-ортопедичних пристосувань; страхових внесків, страхових премій страхувальнику-резиденту за договорами довгострокового страхування життя та недержавного пенсійного страхування.

Реформування оподаткування доходів громадян та перехід від пропорційного до прогресивного оподаткування відбулося з прийняттям Податкового кодексу України. Податковим кодексом від 02.12.2010 р. № 2755–VI запроваджувалася прогресивна дворівнева шкала: 15 відсотків для доходів платника податку, проте у разі перевищення доходами десятикратного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року, ставка податку збільшувалася до 17 відсотків суми перевищення з урахуванням податку, сплаченого за базовою ставкою. Для дивідендів, процентного, дисконтного доходів залишилася ставка податку у розмірі 5 відсотків, не змінився розмір ставки для виграшів, призів, доходів від азартних ігор.

¹Про податок з доходів фізичних осіб : Закон України від 22.05.2003 р. № 889–IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – N 37. – Ст. 308. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-15/ed20030522>

Повернення до пропорційного оподаткування доходів фізичних осіб відбулося у 2016 р. зі зміною прогресивних ставок 15 та 17 відсотків на єдину ставку податку у розмірі 18 відсотків щодо доходів, нарахованих (виплачених, наданих), у тому числі, але не виключно у формі: заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами¹. Таким чином, в Україні прослідковується відсутність єдиної чітко визначеної стратегії розвитку податкової системи загалом та оподаткування доходів громадян зокрема. Прогресивне та пропорційне оподаткування доходів фізичних осіб чергується у вітчизняній податковій практиці: прогресивне (1992–2004 рр.), пропорційне (2004–2010 рр.), прогресивне (2011–2015 рр.), пропорційне (з 1 січня 2016 р.).

Динаміка та структура надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України у 2007–2015 рр. наведені на рис. 9.1 та табл. 9.2.

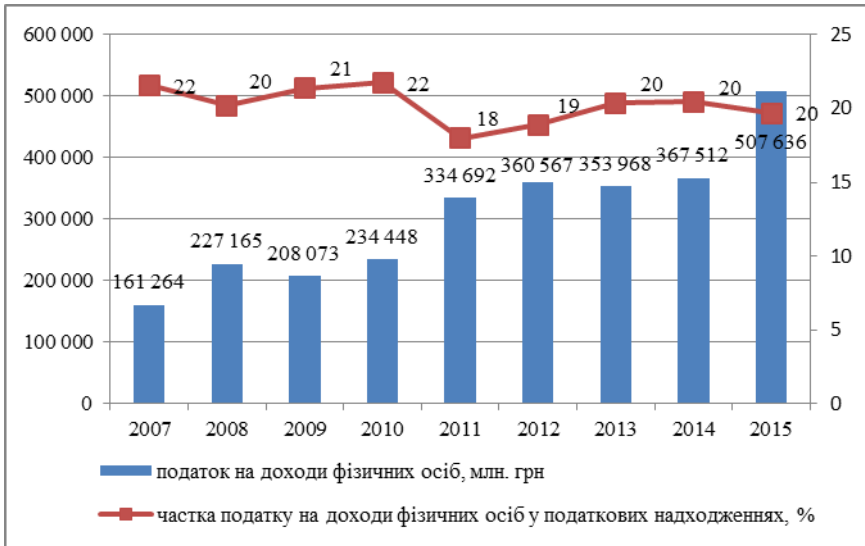

Рис. 9.1. Динаміка надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України у 2007–2015 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної казначейської служби України

¹ Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році : Закон України від 24.12.2015 р. № 909–VIII// Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. – № 5. – ст.47. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-19/paran137#n137>

Таблиця 9.2

**Склад та структура надходжень податку на доходи фізичних осіб
до Зведеного бюджету України у 2012–2015 рр.**

Код		2012		2013		2014		2015	
		млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
11010000	<i>Податок та збір на доходи фізичних осіб, в тому числі</i>	68092,39	100,00	72151,07	100,00	75202,95	100,00	99983,17	100,00
11010100	Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати	59320,73	87,12	61955,09	85,87	59859,13	79,60	68304,88	68,32
11010200	Податок на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами	2372,71	3,48	2587,87	3,59	3306,93	4,40	4663,88	4,66
11010300	Податок на доходи фізичних осіб із доходів у формі заробітної плати шахтарів-працівників	1349,55	1,98	1464,78	2,03	1241,30	1,65	494,20	0,49
11010400	Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата	2532,26	3,72	3534,82	4,90	4215,25	5,61	5920,64	5,92
11010500	Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується фізичними особами за результатами річного декларування	2517,46	3,70	2608,28	3,62	1897,83	2,52	2141,88	2,14
11010600	Фіксований податок на доходи фізичних осіб від зайняття підприємницькою діяльністю, нарахований до 1 січня 2012 року	-0,36	0,00	0,22	0,00	0,08	0,00	-0,06	0,00
11010700	Надходження сум реструктурованої заборгованості зі сплати податку на доходи фізичних осіб	0,04	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,05	0,00
11010800	Податок на доходи фізичних осіб із доходу у вигляді процентів	-	-	-	-	2126,02	2,83	8217,95	8,22
11010900	Податок на доходи фізичних осіб із суми пенсійних виплат або щомісячного довічного грошового утримання	-	-	-	-	21,73	0,03	1085,79	1,09
11011000	Військовий збір	-	-	-	-	2534,66	3,37	9153,98	9,16

Джерело: побудовано на основі даних Державної казначейської служби України

Отже, податок на доходи фізичних осіб є загальнодержавним прямим податком в Україні, що справляється з доходів фізичних осіб та зараховується до бюджетів різних рівнів, забезпечуючи п'яту частину податкових надходжень. Частка надходжень від податку на доходи фізичних осіб становила близько 21 відсотків у 2007–2010 рр., проте у 2011 р. зменшилася до 18 відсотків, що пов'язано зі структурними зрушеннями у податковій системі. У 2012–2014 рр. частка надходжень від податку на доходи фізичних осіб становила близько 20 відсотків.

Внутрішня структура надходжень податку на доходи фізичних осіб складається з таких складових: податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати; податок на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами; податок на доходи фізичних осіб із доходів у формі заробітної плати шахтарів-працівників; податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата; податок на доходи фізичних осіб, що сплачується фізичними особами за результатами річного декларування; податок на доходи фізичних осіб із доходу у вигляді процентів, що запроваджений для справляння у 2014 р.; податок на доходи фізичних осіб із суми пенсійних виплат або щомісячного довічного грошового утримання та військовий збір, що запроваджені для справляння у 2014 р.

Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати забезпечував 87 та 86 відсотків надходжень податку на доходи фізичних осіб у 2012 та 2013 рр., відповідно. У 2014 та 2015 рр. відбулися структурні зміни надходжень податку на доходи фізичних осіб; частка податків, сплачених з заробітної плати зменшилася до 80 та 70 відсотків, відповідно, з урахуванням запровадження оподаткування доходів у вигляді процентів, що забезпечили 8 відсотків надходжень, пенсійних виплат або щомісячного довічного грошового утримання 1 відсотків, військового збору – 9 відсотків.

Платниками податку на доходи фізичних осіб є:

1) фізична особа – резидент, яка отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи;

2) фізична особа – нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні. Не є платником податку нерезидент, який отримує доходи з джерела їх походження в Україні і має дипломатичні привілеї та імунітет, встановлені чинним міжнародним договором України, щодо

доходів, які він отримує безпосередньо від провадження дипломатичної чи привітряної до неї таким міжнародним договором діяльності.;

3) податковий агент. Податковим агентом щодо податку на доходи фізичних осіб визнається юридична особа (її філія, відділення, інший відокремлений підрозділ), самозайнята особа, представництво нерезидента – юридичної особи, які незалежно від організаційно-правового статусу та способу оподаткування іншими податками та/або форми нарахування (виплати, надання) доходу зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати податок на доходи фізичних осіб до бюджету від імені та за рахунок фізичної особи з доходів, що виплачуються такій особі, вести податковий облік, подавати податкову звітність податковим органам та нести відповідальність за порушення норм чинного податкового законодавства.

9.2. Об'єкт та база оподаткування податком на доходи фізичних осіб

Об'єкт оподаткування податком на доходи фізичних осіб відрізняється залежно від ознаки резидентності платника податку.

Об'єктом оподаткування податком на доходи фізичних осіб фізичної особи – резидентає:

1) загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід;

2) доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання);

3) іноземні доходи – доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України.

Об'єктом оподаткування податком з доходів фізичних осіб фізичної особи – нерезидента є:

1) загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела його походження в Україні;

2) доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання).

Базою оподаткування є загальний оподатковуваний дохід, тобто будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений, наданий) на користь платника податку протягом звітного податкового періоду.

У разі використання права на податкову знижку базою оподаткування є чистий річний оподатковуваний дохід, який визначається шляхом зменшення загального оподаткованого доходу на суми податкової знижки такого звітного року.

Базою оподаткування для доходів, отриманих від провадження господарської або незалежної професійної діяльності, є чистий річний оподатковуваний дохід.

До загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку включаються:

1) доходи у вигляді заробітної плати, нараховані (виплачені) платнику податку відповідно до умов трудового договору (контракту);

2) суми винагород та інших виплат, нарахованих (виплачених) платнику податку відповідно до умов цивільно-правового договору;

3) доходи від продажу об'єктів майнових і немайнових прав, зокрема інтелектуальної (промислової) власності, та прирівняні до них права, доходи у вигляді сум авторської винагороди, іншої плати за надання права на користування або розпорядження іншим особам нематеріальним активом (творами науки, мистецтва, літератури або іншими нематеріальними активами), об'єкти права інтелектуальної промислової власності та прирівняні до них права (далі – роялті), у тому числі отримані спадкоємцями власника такого нематеріального активу;

4) частина доходів від операцій з майном;

5) дохід від надання майна в лізинг, оренду або суборенду (строкове володіння та/або користування);

6) оподатковуваний дохід (прибуток), не включений до розрахунку загальних оподатковуваних доходів минулих податкових періодів та самостійно виявлений у звітному періоді платником податку або нарахований контролюючим органом;

7) сума заборгованості платника податку за укладеним ним цивільно-правовим договором, за якою минув строк позовної давності та яка перевищує суму, що становить 50 відсотків місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, крім сум податкової заборгованості, за якими минув строк позовної давності, що встановлює порядок стягнення заборгованості з податків, зборів і погашення податкового боргу. Фізична особа самостійно сплачує податок з таких доходів та зазначає їх у річній податковій декларації;

8) пасивні доходи, доходи у вигляді вигравів, призів;

9) інвестиційний прибуток від проведення платником податку операцій з цінними паперами, деривативами та корпоративними правами, випущеними в інших, ніж цінні папери, формах;

10) дохід у вигляді вартості успадкованого чи отриманого у дарунок майна у межах, що оподатковується;

11) сума надміру витрачених коштів, отриманих платником податку на відрядження або під звіт та не повернутих у встановлені строки;

12) кошти або майно (нематеріальні активи), отримані платником податку як хабар, викрадені чи знайдені як скарб, не зданий державі, у

сумах, які визначені обвинувальним вироком суду незалежно від призначеної ним міри покарання;

13) доходи, що становлять позитивну різницю між:

– сумою коштів, отриманих платником податку внаслідок його відмови від участі в фонді фінансування будівництва, та сумою коштів, внесених платником податку до такого фонду, крім випадків, коли платник податку одночасно передає кошти, отримані з фонду фінансування будівництва, в управління тому самому управителю у той самий або інший фонд фінансування будівництва;

– сумою коштів, отриманих платником податку від інших осіб внаслідок відступлення на їх користь права вимоги за договором про участь у фонді фінансування будівництва (у тому числі, якщо таке відступлення здійснено на підставі договору купівлі-продажу), та сумою коштів, внесених платником податку до такого фонду за цим договором;

14) дохід у вигляді неустойки (штрафів, пені), відшкодування матеріальної або немайнової (моральної) шкоди, крім:

а) сум, що за рішенням суду спрямовуються на відшкодування збитків, завданих платнику податку внаслідок заподіяння йому матеріальної шкоди, а також шкоди життю та здоров'ю;

б) відсотків, отриманих від боржника внаслідок прострочення виконання ним договірних зобов'язань;

в) пені, що сплачується на користь платника податку за рахунок бюджету (цільового страхового фонду) внаслідок несвоєчасного повернення надміру сплачених грошових зобов'язань або інших сум бюджетного відшкодування;

г) суми втрат, заподіяних платнику податку актами, визнаними неконституційними, або незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури або суду, що відшкодовуються державою.

г) виплати з державного бюджету, пов'язані з виконанням рішень закордонних юрисдикційних органів, у тому числі Європейського суду з прав людини, прийнятих за наслідками розгляду справ проти України. Дія даного положення не поширюється на оподаткування сум страхових виплат, страхових відшкодувань і викупних сум за договорами страхування;

15) сума страхових виплат, страхових відшкодувань, викупних сум або пенсійних виплат, що сплачуються платнику податку за договорами довгострокового страхування життя (у тому числі за договорами страхування довічних пенсій) та недержавного пенсійного забезпечення, за договорами пенсійного вкладу, договорами довірчого управління, укладеними з учасниками фондів банківського управління;

16) сума пенсійних внесків у межах недержавного пенсійного забезпечення, страхових платежів (страхових внесків, страхових премій), у тому числі, за договорами добровільного медичного страхування та за договором страхування додаткової пенсії, внесків на пенсійні вклади, внесків до фонду банківського управління, сплачена будь-якою особою – резидентом за платника податку чи на його користь, крім сум, що сплачуються:

а) особою-резидентом, що визначається вигодонабувачем (бенефіціаром) за такими договорами;

б) одним із членів сім'ї першого ступеня споріднення платника податку;

в) роботодавцем-резидентом за свій рахунок за договорами недержавного пенсійного забезпечення платника податку, якщо така сума не перевищує 15 відсотків нарахованої цим роботодавцем суми заробітної плати платнику податку протягом кожного звітного податкового місяця, за який сплачується пенсійний внесок, внесків до фондів банківського управління, але не більш як 5 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом про Державний бюджет України на відповідний рік, у розрахунку за місяць за сукупністю таких внесків;

17) дохід, отриманий платником податку як додаткове благо у вигляді:

а) вартості використання житла, інших об'єктів матеріального або нематеріального майна, що належать роботодавцю, наданих платнику податку в безоплатне користування, або компенсації вартості такого використання, крім випадків, коли таке надання зумовлено виконанням платником податку трудової функції відповідно до трудового договору (контракту) чи передбачено нормами колективного договору або відповідно до закону в установлених ними межах;

б) вартості майна та харчування, безоплатно отриманого платником податку;

в) вартості послуг домашнього обслуговуючого персоналу, безоплатно отриманих платником податку, включаючи працю підпорядкованих осіб, а також осіб, що перебувають на військовій службі чи є заарештованими або ув'язненими;

г) суми грошового або майнового відшкодування будь-яких витрат або втрат платника податку, крім тих, що обов'язково відшкодовуються за рахунок бюджету або звільняються від оподаткування;

г) суми безповоротної фінансової допомоги (крім суми процентів умовно нарахованих на таку допомогу);

д) основної суми боргу (кредиту) платника податку, прощеного (анульованого) кредитором за його самостійним рішенням, не пов'язаним з процедурою банкрутства, до закінчення строку позовної давності, у разі

якщо його сума перевищує 50 відсотків однієї мінімальної заробітної плати (у розрахунку на рік), встановленої на 1 січня звітного податкового року;

е) вартості безоплатно отриманих товарів (робіт, послуг), визначеної за правилами звичайної ціни, а також суми знижки звичайної ціни (вартості) товарів (робіт, послуг), індивідуально призначеної для такого платника податку.

18) дохід, отриманий платником податку за зданих (проданих) ним брухт дорогоцінних металів, крім доходу, отриманого за брухт дорогоцінних металів, проданих Національному банку України.

19) суми пенсій (включаючи суму їх індексації) або щомісячного довічного грошового утримання, отримуваних платником податку з Пенсійного фонду України чи бюджету, якщо їх розмір перевищує 3 розміри мінімальної заробітної плати (у розрахунку на місяць), встановленої на 1 січня звітного податкового року, – у частині такого перевищення, а також пенсій з іноземних джерел, такі пенсії підлягають оподаткуванню чи не оподатковуються в країні їх виплати.

20) інші доходи, крім зазначених у статті 165 Податкового кодексу України, тобто доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу.

До загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку *не включаються такі доходи:*

1) сума державної та соціальної матеріальної допомоги, державної допомоги у вигляді адресних виплат та надання соціальних і реабілітаційних послуг, житлових та інших субсидій або дотацій, компенсацій (включаючи грошові компенсації інвалідам, на дітей-інвалідів при реалізації індивідуальних програм реабілітації інвалідів, суми допомоги по вагітності та пологах), винагород і страхових виплат, які отримує платник податку з бюджетів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування та у формі фінансової допомоги інвалідам з Фонду соціального захисту інвалідів, у тому числі (але не виключно):

а) сума грошової допомоги, яка надається членам сімей військовослужбовців чи осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, органів і підрозділів цивільного захисту, Державної кримінально-виконавчої служби України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які загинули (безвісно пропали) або померли під час виконання службових обов'язків;

б) сума державних премій України або стипендій України, призначених законом, постановами Верховної Ради України, указами Президента України, винагород спортсменам – чемпіонам України, призерам спортивних змагань міжнародного рівня, у тому числі

спортсменам-інвалідам, а також вартість державних нагород чи винагород від імені України, крім тих, що виплачуються коштами чи іншим майном, сума Нобелівської чи Абелівської премій;

в) сума коштів з Державного бюджету України дійсним членам (академікам) та членам-кореспондентам Національної академії наук України, Української академії аграрних наук, Академії медичних наук України, Академії педагогічних наук України, Академії правових наук України та Академії мистецтв України як щомісячна довічна плата за звання дійсного члена та члена-кореспондента;

г) сума допомоги, яка виплачується (надається) жертвам нацистських переслідувань або їх спадкоємцям з бюджетів або інших джерел, визначених міжнародними договорами України, а також особам, які мають звання «Праведник Миру»;

г) сума допомоги, яка виплачується (надається) особам, визнаним репресованими та/або реабілітованими, або їх спадкоємцям з бюджетів або інших джерел, визначених міжнародними договорами України;

е) сума пенсій (включаючи суму їх індексації) або щомісячного довічного грошового утримання, отримувана платником податку з Пенсійного фонду України чи бюджету, а також пенсій з іноземних джерел, якщо згідно з міжнародними договорами, такі пенсії не підлягають оподаткуванню чи оподатковуються в країні їх виплати;

е) сума грошової компенсації за витрату часу, розмір якої встановлюється Кабінетом Міністрів України, яку отримують фізичні особи за ведення записів та подання відомостей відповідно до програм державних вибіркових обстежень, що проводиться Державною службою статистики України;

ж) сума грошової компенсації, що виплачується військовослужбовцям за належне їм для отримання жиле приміщення;

з) сума щорічної разової грошової допомоги, яка надається згідно із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

и) сума грошової допомоги (у тому числі в натуральній формі), що надається фізичним особам або членам їхніх сімей (діти, дружина, батьки), військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом у зв'язку з мобілізацією, відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», та/або компенсаційні виплати з бюджету в межах середнього заробітку працівників, призваних на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Передбачені винятки не поширюються на виплату заробітної плати, грошової (вихідної) допомоги при виході на пенсію (у відставку) та виплату, пов'язану з тимчасовою втратою працездатності;

2) сума доходів, отриманих платником податку у вигляді процентів, що нараховані на цінні папери, емітовані центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику (нині – Міністерство фінансів України) та на боргові зобов'язання Національного банку України, а також сума доходів, отриманих нерезидентами у вигляді процентів, нарахованих на державні цінні папери або облігації місцевих позик, або боргові цінні папери, виконання зобов'язань за якими забезпечено державними або місцевими гарантіями, якщо такі цінні папери придбані нерезидентами за межами території України через уповноважених агентів – нерезидентів, або процентів, отриманих нерезидентами за надані державі або бюджету Автономної Республіки Крим чи міському бюджету позики (кредити або зовнішні запозичення), які відображаються в Державному бюджеті України або місцевих бюджетах чи кошторисі Національного банку України, або за надані суб'єктам господарювання кредити (позики), виконання яких забезпечено державними або місцевими гарантіями;

3) сума відшкодування платнику податку розміру шкоди, заподіяної йому внаслідок Чорнобильської катастрофи;

4) сума виплат чи відшкодувань (крім заробітної плати чи інших виплат та відшкодувань за цивільно-правовими договорами), що здійснюються з урахуванням особливостей оподаткування благодійної допомоги:

а) творчими спілками їх членам;

б) Товариством Червоного Хреста України на користь отримувачів благодійної допомоги;

в) іншими неприбутковими організаціями (крім кредитних спілок та інших небанківських фінансових установ) та благодійними фондами України, на користь отримувачів таких виплат, крім будь-яких виплат або відшкодувань членам керівних органів таких організацій або фондів та пов'язаним з ними фізичним особам;

г) сума, яка щороку виплачується переможцям Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика;

5) сума внесків на обов'язкове страхування платника податку інших, ніж єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

б) сума єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування платника податку, що вносяться за рахунок його роботодавця;

7) сума страхових внесків до Накопичувального фонду, а у випадках, передбачених законом, – обов'язкові страхові внески до недержавного пенсійного фонду та фонду банківського управління;

8) сума коштів, що належать платнику податку, які перераховуються з Накопичувального фонду до недержавного пенсійного фонду, фонду банківського управління чи страхової організації, з недержавного пенсійного фонду, фонду банківського управління до іншого недержавного пенсійного фонду, фонду банківського управління, страхової організації або на пенсійний депозитний рахунок банку;

9) вартість безоплатного лікувально-профілактичного харчування, молока або рівноцінних йому харчових продуктів, газованої солоної води, мийних і знешкоджувальних засобів, а також спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту, якими роботодавець забезпечує платника податку відповідно до Закону України «Про охорону праці», спеціального (форменого) одягу та взуття, що надаються роботодавцем у тимчасове користування платнику податку, який перебуває з ним у трудових відносинах;

10) сума грошового або майнового утримання чи забезпечення військовослужбовців строкової служби (у тому числі осіб, що проходять альтернативну службу), яка виплачується з бюджету чи бюджетною установою;

11) кошти, отримані платником податку на відрядження або під звіт, а також суми компенсаційних виплат в іноземній валюті, що виплачуються працівникам дипломатичної служби, направленим у довготермінове відрядження;

12) вартість товарів, які надходять платнику податку як гарантійна заміна, а також грошова компенсація вартості товарів, надана платнику податку в разі їх повернення продавцю або особі, уповноваженій таким продавцем здійснювати їх гарантійне обслуговування (заміну) протягом гарантійного строку, але не вище ніж ціна придбання таких товарів;

13) кошти або вартість майна (нематеріальних активів), які надходять платнику податку за рішенням суду в результаті поділу спільної сумісної власності подружжя у зв'язку з розірванням шлюбу чи визнанням його недійсним або за добровільним рішенням сторін з урахуванням норм Сімейного кодексу України;

14) аліменти, що виплачуються платнику податку згідно з рішенням суду або за добровільним рішенням сторін у сумах, визначених згідно із Сімейним кодексом України, за винятком виплати аліментів нерезидентом незалежно від їх розміру, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

15) кошти або майно (майнові чи немайнові права, вартість робіт, послуг), отримані платниками податку як дарунок;

16) кошти, отримані платником податку в рахунок компенсації (відшкодування) вартості майна (нематеріальних активів), примусово

відчуженого державою або вартість такої компенсації, отриманої у негрошовій формі; доходи, отримані внаслідок реалізації заставленого майна, майна платника податку при зверненні стягнення фінансовою установою на таке майно у зв'язку з невиконанням платником податку своїх зобов'язань за договором кредиту (позики), за умови що таке майно було придбано за рахунок такого кредиту (позики);

17) сума надміру сплачених грошових зобов'язань, страхових внесків з бюджетів або державних цільових страхових фондів, а також бюджетного відшкодування під час застосування права на податкову знижку, що повертається платнику податку;

18) дивіденди, які нараховуються на користь платника податку у вигляді акцій (часток, паїв), емітованих юридичною особою – резидентом, що нараховує такі дивіденди, за умови, що таке нарахування жодним чином не змінює пропорцій (часток) участі всіх акціонерів (власників) у статутному фонді емітента, та в результаті якого збільшується статутний фонд емітента на сукупну номінальну вартість нарахованих дивідендів;

19) кошти або вартість майна (послуг), що надаються як допомога на лікування та медичне обслуговування платника податку, у тому числі, але не виключно, для придбання ліків, донорських компонентів, протезно-ортопедичних виробів, виробів медичного призначення для індивідуального користування інвалідів, за рахунок коштів благодійної організації або його роботодавця, в тому числі в частині витрат роботодавця на обов'язковий профілактичний огляд працівника згідно із Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб» та на вакцинацію працівника, спрямовану на профілактику захворювань в період загрози епідемій відповідно до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» за наявності відповідних підтвердних документів, крім витрат, що компенсуються виплатами з фонду загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування;

20) вартість вугілля та вугільних або торф'яних брикетів, безоплатно наданих в обсягах для працівників з видобутку (переробки) вугілля та працівників вуглебудівних підприємств, яким безоплатно надається вугілля на побутові потреби¹;

21) сума, сплачена роботодавцем на користь вітчизняних вищих та професійно-технічних навчальних закладів за фізичну особу, але не вище

¹ Про затвердження переліку професій працівників з видобутку (переробки) вугілля та працівників вуглебудівних підприємств, яким безоплатно надається вугілля на побутові потреби і до складу загального місячного або річного оподаткованого доходу яких не включаться вартість такого вугілля : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2011 р. № 303 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/303-2011-p>.

розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 грн на кожний повний або неповний місяць підготовки чи перепідготовки такої фізичної особи, незалежно від того, чи перебуває ця особа у трудових відносинах з роботодавцем, але за умови, що вона уклала з ним письмовий договір (контракт) про взяті зобов'язання з відпрацювання у такого роботодавця після закінчення вищого та/або професійно-технічного навчального закладу і отримання спеціальності (кваліфікації) не менше ніж три роки.

Якщо працівник припиняє трудові відносини з роботодавцем протягом періоду такого навчання або до закінчення третього календарного року від року, в якому закінчується таке навчання, сума, сплачена як компенсація вартості навчання, прирівнюється до додаткового блага, наданого такому працівнику протягом року, на який припадає таке припинення трудових відносин, та підлягає оподаткуванню у загальному порядку;

22) кошти або вартість майна (послуг), що надаються як допомога на поховання платника податку;

23) вартість майна, а також сума грошової допомоги, що надаються дітям-сиротам чи дітям, позбавленим батьківського піклування (у тому числі випускникам професійно-технічних навчальних закладів і вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації), у порядку і розмірах, визначених Кабінетом Міністрів України;

24) доходи, отримані від продажу власної сільськогосподарської продукції, що вирощена, відгодована, виловлена, зібрана, виготовлена, вироблена, оброблена та/або перероблена безпосередньо фізичною особою на земельних ділянках;

25) сума доходу, отримана платником податку за здані (продані) ним вторинну сировину, побутові відходи, брухт кольорових металів, включаючи використані (виснажені) акумулятори електричні свинцево-кислотні, залишки та брухт електричних акумуляторів із вмістом свинцю, та брухт дорогоцінних металів, проданий Національному банку України;

26) сума стипендії (включаючи суму її індексації), яка виплачується з бюджету учню, студенту, курсанту військових навчальних закладів, ординатору, аспіранту або ад'юнкту;

27) сума страхової виплати, страхового відшкодування або викупна сума, отримана платником податку за договором страхування від страховика-резидента, іншого ніж довгострокове страхування життя (у тому числі страхування довічних пенсій) та недержавне пенсійне забезпечення;

28) сума страхової виплати, страхового відшкодування, викупна сума або їх частина, чи пенсійна виплата, отримана платником податку за

договором довгострокового страхування життя, у тому числі страхування довічних пенсій, сума пенсійної виплати із системи недержавного пенсійного забезпечення, сума виплати за договором пенсійного вкладу, договором довірчого управління, укладеним з учасником фонду банківського управління.

29) основна сума депозиту (вкладу), внесеного платником податку до банку чи небанківської фінансової установи, яка повертається йому, сума, яка отримується платником податку внаслідок продажу права вимоги на депозит, а також основна сума кредиту, що отримується платником податку (протягом строку дії договору), у тому числі фінансового кредиту, забезпеченого заставою, на визначений строк та під проценти та інші.

9.3. Ставки податку на доходи фізичних осіб

Ставка податку на доходи фізичних осіб становить 18 відсотків бази оподаткування щодо доходів, нарахованих (виплачених, наданих) у формі: заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами.

Ставка податку на доходи фізичних осіб у розмірі 18 відсотків застосовується також до наступних видів доходів фізичних осіб: доходу від надання нерухомості (у тому числі надання в оренду земельної ділянки сільськогосподарського призначення, земельної частки (паю), майнового паю) в оренду (суборенду), житловий найм (піднайм); доходів у вигляді вигравів (призів) у лотерею чи в інші розіграші, у букмекерському парі, у парі тоталізатора, призів та вигравів у грошовій формі, одержаних за перемогу та/або участь в аматорських спортивних змаганнях, у тому числі у більярдному спорті.

Ставка податку на доходи фізичних осіб становить 15 відсотків бази оподаткування щодо перевищення суми пенсії (включаючи суму її індексації), щомісячного довічного грошового утримання, які отримуються платником податку з Пенсійного фонду України чи бюджету. Оподаткування пенсій в Україні вперше було запроваджено у 2014 р. Законом України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні»¹ та

¹ Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні : Закон України від 27.03.2014 р. № 1166–VII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 20–21. – Ст.745). – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1166–18/paran20#n20>

передбачало оподаткування пенсій, якщо їх розмір перевищує 3 розміри мінімальної заробітної плати (у розрахунку на місяць), встановленої на 1 січня звітного податкового року, – у частині такого перевищення, а також пенсій з іноземних джерел, якщо згідно з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, такі пенсії підлягають оподаткуванню чи не оподатковуються в країні їх виплати. Ставка податку на доходи фізичних осіб на час запровадження оподаткування пенсій становила 15 відсотків бази оподаткування щодо доходів, зокрема, нарахованих (виплачених, наданих) у вигляді пенсій, якщо база оподаткування для місячного оподаткованого доходу перевищує три розміри мінімальної заробітної плати, якщо база оподаткування (сума пенсії) перевищувала десятикратний розмір мінімальної заробітної плати – до суми такого перевищення застосовувалася ставка 20 відсотків. З 1 січня 2016 р. для оподаткування частині перевищення трикратного розміру мінімальної заробітної плати застосовується єдина ставка 15 відсотків.

Ставки податку на пасивні доходи до бази оподаткування встановлюються у таких розмірах:

18 відсотків – для пасивних доходів, у тому числі нарахованих у вигляді дивідендів по акціях та/або інвестиційних сертифікатах, що виплачуються інститутами спільного інвестування;

5 відсотків – для доходів у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств (крім доходів у вигляді дивідендів по акціях, інвестиційних сертифікатах, які виплачуються інститутами спільного інвестування);

Узагальнення особливостей оподаткування різних видів доходів та ставки податку на доходи фізичних осіб наведено на рис. 9.2.

Порядок нарахування, утримання та сплати (перерахування) податку до бюджету змінюється залежно від суб'єкта нарахування доходу.

Якщо доходи нараховує податковий агент на користь платника податку, податковий агент зобов'язаний утримувати податок із суми такого доходу за його рахунок. Податок сплачується (перераховується) до бюджету під час виплати оподаткованого доходу єдиним платіжним документом. Банки приймають платіжні документи на виплату доходу лише за умови одночасного подання розрахункового документа на перерахування цього податку до бюджету. Якщо оподатковуваний дохід надається у грошовій формі чи виплачується готівкою з каси податкового агента, податок сплачується (перераховується) до бюджету протягом банківського дня, що настає за днем такого нарахування (виплати, надання).

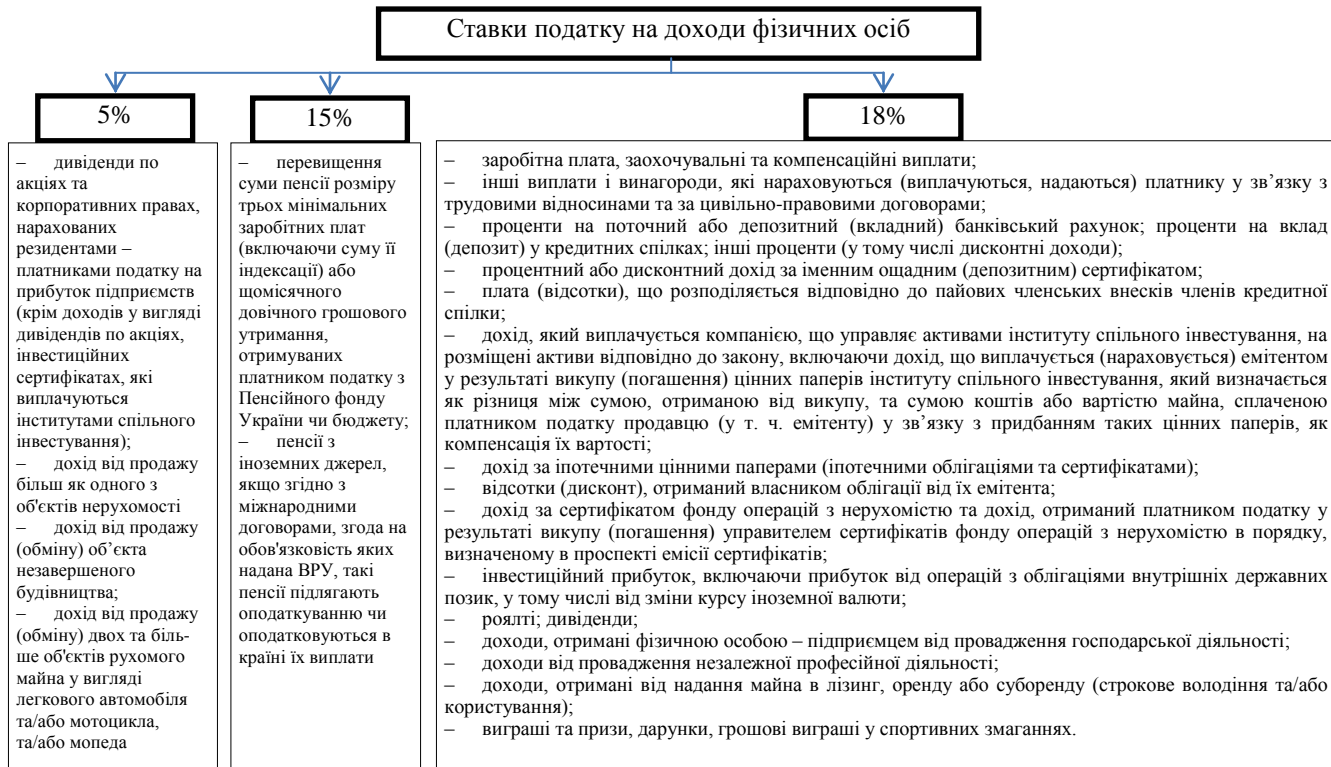

Рис. 9.2. Ставки податку на доходи фізичних осіб за основними видами доходів у 2016 р.

Джерело: побудовано автором на основі статті 168 Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

Якщо оподатковуваний дохід нараховується податковим агентом, але не виплачується (не надається) платнику податку, то податок, який підлягає утриманню з такого нарахованого доходу, підлягає перерахуванню до бюджету податковим агентом.

Якщо доходи нараховує особа, яка не є податковим агентом, платник податку зобов'язаний включити суму таких доходів до загального річного оподаткованого доходу та подати податкову декларацію за наслідками звітного податкового року, а також сплатити податок з таких доходів.

Розрахунок податкових зобов'язань з оподаткованого доходу платника податку, нарахованого у джерела його виплати, проводиться податковим агентом (у тому числі роботодавцем, органами Пенсійного фонду України).

Податок, утриманий з доходів резидентів та нерезидентів, зараховується до бюджету згідно з Бюджетним кодексом України. Органи, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів в установленому Бюджетним кодексом України порядку розподіляють зазначені кошти згідно з нормативами, визначеними Бюджетним кодексом України, та спрямовують такі розподілені суми до відповідних бюджетів.

Нормативи розподілу податку на доходи фізичних осіб являлися предметом дискусій та змінюються, причиною цьому є визначення податку на доходи фізичних осіб основним джерелом фінансової забезпеченості місцевих органів влади. Розглянемо сучасний стан розподілу податку на доходи фізичних осіб між рівнями бюджетної системи, що регламентується статтями 29, 64, 65, 66 Бюджетного кодексу України¹.

Нормативи розподілу сплаченого (перерахованого) податку на доходи фізичних осіб між рівнями бюджетної системи України наведені на рис. 9.3.

До доходів загального фонду Державного бюджету України належать:

1) податок на доходи фізичних осіб (крім податку, визначеного пунктом 1⁻¹ ст. 29 Бюджетного кодексу України), що сплачується (перераховується) у розмірі 25 відсотків на відповідній території України (крім території міст Києва та Севастополя) та у розмірі 60 відсотків – на території міста Києва;

1⁻¹) податок на доходи фізичних осіб від оподаткування пасивних доходів у вигляді процентів на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок, процентів на вклад (депозит) члена кредитної спілки у кредитній спілці.

¹ Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456–VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 50-51. – Ст. 572. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

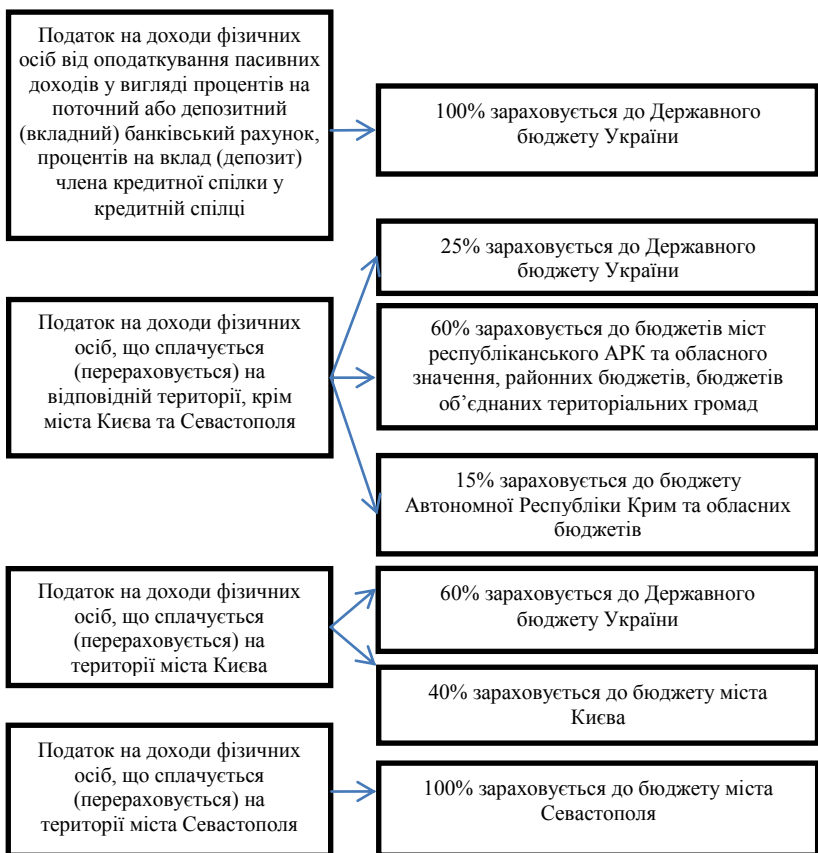

Рис. 9.3. Нормативи розподілу сплаченого (перерахованого) податку на доходи фізичних осіб між рівнями бюджетної системи України

Джерело: побудовано автором на основі статей 29, 64, 65, 66 Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

До доходів загального фонду бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, міст Києва та Севастополя, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад, належать:

1) 60 відсотків податку на доходи фізичних осіб (крім податку на доходи фізичних осіб, визначеного пунктом 1–¹ частини другої статті 29 Бюджетного кодексу України), що сплачується (перераховується) на відповідній території (крім території міст Києва та Севастополя);

1⁻¹) 40 відсотків податку на доходи фізичних осіб (крім податку на доходи фізичних осіб, визначеного пунктом 1⁻¹ частини другої статті 29 Бюджетного кодексу України), що сплачується (перераховується) на території міста Києва та зараховується до бюджету міста Києва; 100 відсотків податку на доходи фізичних осіб (крім податку на доходи фізичних осіб, визначеного пунктом 1⁻¹ частини другої статті 29 Бюджетного кодексу України), що сплачується (перераховується) на території міста Севастополя та зараховується до бюджету міста Севастополя.

До доходів загального фонду бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів належать:

1) 15 відсотків податку на доходи фізичних осіб (крім податку на доходи фізичних осіб, визначеного пунктом 1⁻¹ частини другої статті 29 Бюджетного кодексу України), що сплачується (перераховується) згідно з Податковим кодексом України на відповідній території.

Податок на доходи фізичних осіб має важливе фіскальне значення та забезпечує надходження до бюджетів усіх рівнів: державного, обласних, районних, міст обласного значення, міст Києва та Севастополя.

9.4. Податкова знижка та податкові соціальні пільги

Платник податку на доходи фізичних осіб має право на податкову знижку за наслідками звітного податкового року.

До податкової знижки включаються фактично здійснені протягом звітного податкового року платником податку витрати, підтверджені відповідними платіжними та розрахунковими документами, зокрема квитанціями, фіскальними або товарними чеками, прибутковими касовими ордерами, копіями договорів, що ідентифікують продавця товарів (робіт, послуг) і їх покупця (отримувача). У зазначених документах обов'язково повинно бути відображено вартість таких товарів (робіт, послуг) і строк їх продажу (виконання, надання). Оригінали зазначених документів не надсилаються контролюючому органу, але підлягають зберіганню платником податку.

Платник податку має право включити до податкової знижки у зменшення оподаткованого доходу платника податку за наслідками звітного податкового року, такі фактично здійснені ним протягом звітного податкового року витрати:

1) частину суми процентів, сплачених таким платником податку за користування іпотечним житловим кредитом;

2) суму коштів або вартість майна, перерахованих (переданих) платником податку у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям у розмірі, що не перевищує 4 відсотків суми його загального оподаткованого доходу такого звітного року;

3) суму коштів, сплачених платником податку на користь закладів освіти для компенсації вартості здобуття середньої професійної або вищої освіти такого платника податку та/або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, який не одержує заробітної плати;

4) суму коштів, сплачених платником податку на користь закладів охорони здоров'я для компенсації вартості платних послуг з лікування такого платника податку або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, у тому числі для придбання ліків (донорських компонентів, протезно-ортопедичних пристосувань, виробів медичного призначення для індивідуального користування інвалідів), а також суму коштів, сплачених платником податку, визнаного інвалідом, на користь протезно-ортопедичних підприємств, реабілітаційних установ для компенсації вартості платних послуг з реабілітації, технічних та інших засобів реабілітації, наданих такому платнику податку або його дитині-інваліду у розмірах, що не перекриваються виплатами з фондів загально-обов'язкового державного соціального медичного страхування, крім:

а) косметичного лікування або косметичної хірургії, включаючи косметичне протезування, не пов'язаних з медичними показаннями, водолікування та геліотерапії, не пов'язаних з лікуванням хронічних захворювань;

б) протезування зубів з використанням дорогоцінних металів, порцеляни та гальванопластики;

в) абортів (крім абортів, які проводяться за медичними показаннями або коли вагітність стала наслідком зґвалтування);

г) операцій із зміни статі;

г) лікування венеричних захворювань (крім СНІДу та венеричних захворювань, причиною яких є побутове зараження або зґвалтування);

д) лікування тютюнової чи алкогольної залежності;

е) придбання ліків, медичних засобів та пристосувань, оплати вартості медичних послуг, які не включено до переліку життєвонеобхідних;

5) суму витрат платника податку на сплату страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та пенсійних внесків, сплачених платником податку страховику-резиденту, недержавному пенсійному фонду, банківській установі за договорами довгострокового страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення, за пенсійним контрактом з недержавним пенсійним фондом, а також внесків на банківський пенсійний депозитний рахунок, на пенсійні вклади та рахунки учасників фондів банківського управління як такого платника податку, так і членів його сім'ї першого ступеня споріднення;

б) суму витрат платника податку на:

– оплату допоміжних репродуктивних технологій, але не більше ніж 1/3 доходу у вигляді заробітної плати за звітний податковий рік;

– оплату вартості державних послуг, пов'язаних з усиновленням дитини, включаючи сплату державного мита;

7) суму коштів, сплачених платником податку у зв'язку із переобладнанням транспортного засобу, що належить платникові податку, з використанням у вигляді палива моторного сумішевого, біоетанолу, біодизелю, стиснутого або скрапленого газу, інших видів біопалива;

8) суми витрат платника податку на сплату видатків на будівництво (придбання) доступного житла, у тому числі на погашення пільгового іпотечного житлового кредиту та процентів за ним.

Платник податку на доходи фізичних осіб має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги.

Узагальнення розмірів податкових соціальних пільг та платників податку на доходи фізичних осіб, що мають право на відповідну пільгу наведено у табл. 9.3.

Розмір податкової соціальної пільги обчислюється шляхом відношення встановленого відсотку та прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленому на 1 січня звітного податкового року, який визначається Законом України «Про Державний бюджет України»:

- 01.01.2011 р. – 941 грн¹;
- 01.01.2012 р. – 1073 грн²;
- 01.01.2013 р. – 1147 грн³;
- 01.01.2014 р. – 1218 грн⁴;
- 01.01.2015 р. – 1218 грн⁵;
- 01.01.2016 р. – 1378 грн⁶.

¹ Про Державний бюджет України на 2011 рік : Закон України від 23.12.2010 р. № 2857-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2857-17>

² Про Державний бюджет України на 2012 рік : Закон України від 22.12.2011 р. № 4282-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>

³ Про Державний бюджет України на 2013 рік : Закон України від 06.12.2012 р. № 5515-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>

⁴ Про Державний бюджет України на 2014 рік : Закон України від 16.01.2014 р. № 719-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>

⁵ Про Державний бюджет України на 2015 рік : Закон України від 28.12.2014 р. № 80-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80-19>

⁶ Про Державний бюджет України на 2016 рік : Закон України від 25.12.2015 р. № 928-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19>

Податкові соціальні пільги

Розмір	Платник податку, що має право на пільгу
50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць)	Будь-який платник податку
100% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць)	платник податку, який утримує двох чи більше дітей віком до 18 років, – у розрахунку на кожну таку дитину
150% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць)	платник податку, який: а) є одинокою матір'ю (батьком), вдовою (вдівцем) або опікуном, піклувальником – у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років; б) утримує дитину-інваліда – у розрахунку на кожну таку дитину віком до 18 років; в) є особою, віднесеною законом до першої або другої категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, включаючи осіб, нагороджених грамотами Президії Верховної Ради УРСР у зв'язку з їх участю в ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи; г) є учнем, студентом, аспірантом, ординатором, ад'юнктом; ґ) є інвалідом I або II групи, у тому числі з дитинства; д) є особою, якій присуджено довічну стипендію як громадянину, що зазнав переслідувань за правозахисну діяльність, включаючи журналістів; е) є учасником бойових дій на території інших країн у період після Другої світової війни, на якого поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»
200% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць)	платника податку, який є: а) Героєм України, Героєм Радянського Союзу, Героєм Соціалістичної Праці або повним кавалером ордена Слави чи ордена Трудової Слави, особою, нагородженою чотирма і більше медалями «За відвагу»; б) учасником бойових дій під час Другої світової війни або особою, яка у той час працювала в тилу, та інвалідом I і II групи, з числа учасників бойових дій на території інших країн у період після Другої світової війни, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; в) колишнім в'язнем концтаборів, гетто та інших місць примусового утримання під час Другої світової війни або особою, визнаною репресованою чи реабілітованою; г) особою, яка була насильно вивезена з території колишнього СРСР під час Другої світової війни на територію держав, що перебували у стані війни з колишнім СРСР або були окуповані фашистською Німеччиною та її союзниками; ґ) особою, яка перебувала на блокадній території колишнього Ленінграда

Джерело: побудовано автором на основі статті 169 Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

Податкова соціальна пільга застосовується до нарахованого платнику податку місячного доходу у вигляді заробітної плати тільки за одним місцем його нарахування (виплати).

Платник податку подає роботодавцю заяву про самостійне обрання місяця застосування податкової соціальної пільги. Податкова соціальна пільга починає застосовуватися до нарахованих доходів у вигляді заробітної плати з дня отримання роботодавцем заяви платника податку про застосування пільги та документів, що підтверджують таке право. Роботодавець відображає у податковій звітності всі випадки застосування або незастосування податкової соціальної пільги згідно з отриманими від платників податку заявами про застосування пільги, а також заявами про відмову від такої пільги.

Податкова соціальна пільга не може бути застосована до:

- доходів платника податку, інших ніж заробітна плата;
- заробітної плати, яку платник податку протягом звітного податкового місяця отримує одночасно з доходами у вигляді стипендії, грошового чи майнового (речового) забезпечення учнів, студентів, аспірантів, ординаторів, ад'юнктів, військовослужбовців, що виплачуються з бюджету;
- доходу самозайнятої особи від провадження підприємницької діяльності, а також іншої незалежної професійної діяльності.

Якщо платник податку порушує норми, внаслідок чого, зокрема, податкова соціальна пільга застосовується також під час отримання інших доходів протягом будь-якого звітного податкового місяця або за кількома місяцями отримання доходів, такий платник податку втрачає право на отримання податкової соціальної пільги за всіма місяцями отримання доходу починаючи з місяця, в якому мало місце таке порушення, та закінчуючи місяцем, в якому право на застосування податкової соціальної пільги відновлюється.

Платник податку може відновити право на застосування податкової соціальної пільги, якщо він подасть заяву про відмову від такої пільги всім роботодавцям із зазначенням місяця, коли відбулося таке порушення, на підставі чого кожний роботодавець нараховує і утримує відповідну суму недоплати податку та штраф у розмірі 100 відсотків суми цієї недоплати за рахунок найближчої виплати доходу такому платнику податку, а у разі, коли сума виплати недостатня, – за рахунок наступних виплат. Якщо сума недоплати та/або штрафу не були утримані податковим агентом за рахунок доходу платника податку, то такі суми включаються до річної податкової декларації такого платника податку. При цьому право на застосування податкової соціальної пільги відновлюється з податкового місяця, що настає за місяцем, в якому сума такої недоплати та штраф повністю погашаються.

У разі якщо платник податку має право на застосування податкової соціальної пільги з двох і більше підстав, застосовується одна податкова соціальна пільга з підстави, що передбачає її найбільший розмір, за умови дотримання процедур.

9.5. Декларація про майновий стан і доходи

Платник податку на доходи фізичних осіб зобов'язаний подавати річну декларацію про майновий стан і доходи (податкову декларацію). Форма податкової декларації про майновий стан і доходи визначена наказом Міністерства фінансів України 02.10.2015 р. № 859¹ (рис. 9.4).

Декларація про майновий стан і доходи подається в один із таких способів на вибір платника податку:

- 1) особисто платником податку або уповноваженою на це особою;
- 2) надсилається поштою з повідомленням про вручення та з описом вкладення;
- 3) засобами електронного зв'язку в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації електронного підпису підзвітних осіб.

Обов'язок платника податку щодо подання податкової декларації вважається виконаним і податкова декларація не подається, якщо такий платник податку отримував доходи:

- від податкових агентів, що не включаються до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу;
- виключно від податкових агентів незалежно від виду та розміру нарахованого (виплаченого, наданого) доходу;
- від операцій продажу (обміну) майна, дарування, при нотаріальному посвідченні договорів за якими був сплачений податок;
- у вигляді об'єктів спадщини, які оподатковуються за нульовою ставкою податку та/або з яких сплачено податок;
- декларування таких доходів прямо передбачено.

Декларації про майновий стан і доходи подаються за звітний (податковий) період, що дорівнює:

- 1) календарному року для платників податку на доходи фізичних осіб – до 01 травня року, що настає за звітним;

¹ Про затвердження форми податкової декларації про майновий стан і доходи та Інструкції щодо заповнення податкової декларації про майновий стан і доходи : Наказ Міністерства фінансів України від 02.10.2015 р. № 859 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1298-15>

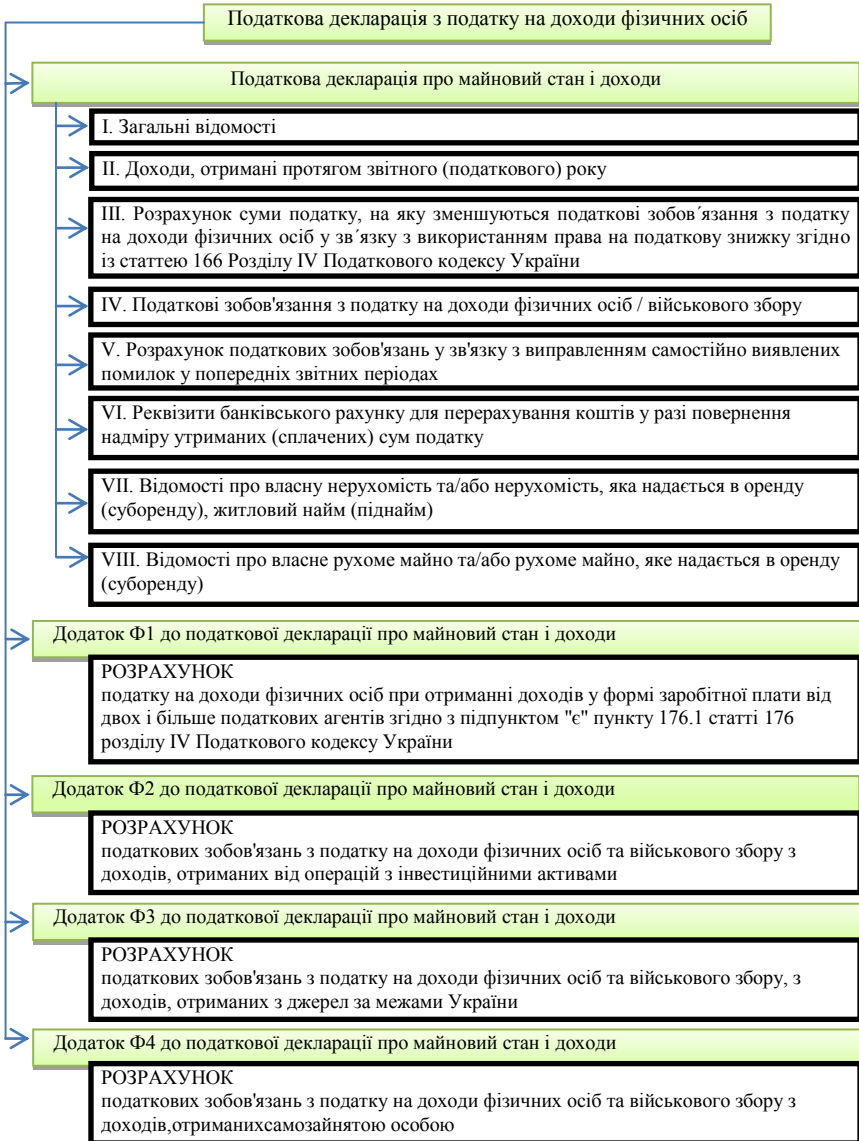

Рис. 9.4. Податкова декларація з податку на доходи фізичних осіб

Джерело: побудовано автором на основі Наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження форми податкової декларації про майновий стан і доходи та Інструкції щодо заповнення податкової декларації про майновий стан і доходи» від 02.10.2015 р. № 859 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1298-15>

2) календарному року для платників податку на доходи фізичних осіб – підприємців – протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) року;

3) календарному кварталу або календарному півріччю (у тому числі в разі сплати квартальних або піврічних авансових внесків) – протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу (півріччя).

Платники податку – резиденти, які виїжджають за кордон на постійне місце проживання, зобов'язані подати до контролюючого органу податкову декларацію не пізніше 60 календарних днів, що передують виїзду.

Контролюючий орган протягом 30 календарних днів після надходження податкової декларації зобов'язаний перевірити визначене податкове зобов'язання, сплату належної суми податку і видати довідку про таку сплату та про відсутність податкових зобов'язань з цього податку, що подається до органів митного контролю під час перетину митного кордону і є підставою для проведення митних процедур.

Обов'язково подати річну декларацію про майновий стан і доходи мають громадяни, які отримували наступні види доходів:

– доходи, з яких при їх нарахуванні чи виплаті податок не утримувався (наприклад, надання в оренду земельної ділянки сільськогосподарського призначення, земельної частки (паю), майнового паю; надання нерухомості в оренду (суборенду), житловий найм (піднайм);

– інвестиційні доходи отримані від операцій з інвестиційними активами;

– доходи від фізичних осіб, які не мають статусу податкових агентів (наприклад, дохід від надання нерухомості в оренду фізичній особі, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності);

– іноземні доходи (отримані особами, які виїжджають за кордон на сільськогосподарські роботи; для надання послуг домашнього персоналу (домробітниця, гувернантки, вихователі, економки, няньки, перекладачі, а також моряки, що працюють на судах іноземних судновласників, тощо).

Платники податку на доходи фізичних осіб звільняються від обов'язку подання податкової декларації в таких випадках:

а) незалежно від виду та суми отриманих доходів платниками податку, які:

– є малолітніми/неповнолітніми або недієздатними особами і при цьому перебувають на повному утриманні інших осіб (у тому числі батьків) та/або держави;

– перебувають під арештом або є затриманими чи засудженими до позбавлення волі, перебувають у полоні або ув'язненні на території інших держав;

– перебувають у розшуку;

– перебувають на строковій військовій службі;

б) в інших випадках, визначених законодавством.

Податкова декларація заповнюється платником податку самостійно або іншою особою, нотаріально уповноваженою платником податку здійснювати таке заповнення.

Фізична особа зобов'язана самостійно до 1 серпня року, що настає за звітним, сплатити суму податкового зобов'язання, зазначену в поданій нею податковій декларації.

Форма податкової декларації встановлюється Міністерством фінансів України, виходячи з таких умов:

– загальна частина податкової декларації повинна мати спрощений вигляд та не містити відомостей про доходи (витрати), що отримує (несе) незначна кількість платників податку;

– податкова декларація є уніфікованою та єдиною для всіх випадків її подання;

– розрахунки окремих видів доходів (витрат) мають міститися в додатках до податкової декларації, що заповнюються виключно платниками податку за наявності таких доходів (витрат);

– податкова декларація та додатки до неї мають складатися з використанням загальноживаної термінології, а також містити детальні інструкції щодо їх заповнення;

– податкова декларація та додатки до неї мають ідентифікувати платника податку та містити інформацію, необхідну для визначення суми його податкових зобов'язань або суми податку, що підлягає поверненню у разі використання платником податку права на податкову знижку.

Платник податку до 1 березня року, що настає за звітним періодом, має право звернутися з запитом до відповідного контролюючого органу з проханням надати роз'яснення щодо заповнення річної податкової декларації, а контролюючий орган зобов'язаний надати безоплатні послуги за таким зверненням.

За зверненням платника податку контролюючий орган, до якого було подано податкову декларацію, видає довідку про подану декларацію про майновий стан і доходи (податкову декларацію).

Завдання для самоконтролю

1. Охорокреризуйте стаовлення та розвиток оподаткування доходів громадян в Україні?
2. Якою є фіскальна роль податку на доходи фізичних осіб для доходів бюджету?
3. Яким чином необхідно дотримуватися принципу соціальної справедливості під час справляння податку на доходи фізичних осіб?
4. Як визначається база оподаткування для різних форм доходів платника?
5. Які доходи платника включаються до загального місячного оподатковуваного доходу?
6. Які доходи не включаються до загального місячного оподатковуваного доходу платника?
7. Що таке податкова знижка з податку на доходи фізичних осіб?
8. Які витрати платник має право включити до податкової знижки та в якому розмірі?
9. Що таке податкові соціальні пільги?
10. Які існують ставки податку на доходи фізичних осіб? До яких доходів вони застосовуються?
11. Визначити елементи податку для податку на доходи фізичних осіб. Рекомендовано заповнити таблицю наступного змісту:

Таблиця 9.4

Елементи податку: податок на доходи фізичних осіб

№ п/п	Елементи податку	податок на доходи фізичних осіб
1	платники податку	
2	об'єкт оподаткування	
3	база оподаткування	
4	ставка податку	
5	порядок обчислення податку	
6	податковий період	
7	строк та порядок сплати податку	
8	строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку	

Глосарій

Депозит (вклад) – кошти, які надаються фізичними чи юридичними особами в управління резиденту, визначеному фінансовою організацією згідно із законодавством України, або нерезиденту на строк або на вимогу та під процент на умовах видачі на першу вимогу або повернення зі спливом встановленого договором строку.

Дивіденди – платіж, що здійснюється юридичною особою – емітентом корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів чи інших цінних паперів на користь власника таких корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів та інших цінних паперів, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку.

Додаткові блага – кошти, матеріальні чи нематеріальні цінності, послуги, інші види доходу, що виплачуються (надаються) платнику податку податковим агентом, якщо такий дохід не є заробітною платою та не пов'язаний з виконанням обов'язків трудового найму або не є винагородою за цивільно-правовими договорами (угодами), укладеними з таким платником податку.

Загальний оподатковуваний дохід – будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений, наданий) на користь платника податку впродовж звітного податкового періоду.

Заробітна плата – основна та додаткова заробітна плата, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, які виплачуються (надаються) платнику податку у зв'язку з відносинами трудового найму.

Незалежна професійна діяльність – участь фізичної особи в науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем і використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб.

Пасивні доходи – доходи, отримані у вигляді процентів, дивідендів, страхових виплат і відшкодувань, а також роялті.

Податкова знижка для фізичних осіб – це документально підтверджена сума витрат платника податку – резидента у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) у резидентів – фізичних або юридичних осіб упродовж звітного року, на яку дозволяється зменшення його загального річного оподаткованого доходу, отриманого за результатами такого звітного року у вигляді заробітної плати.

Податковий агент щодо податку на доходи фізичних осіб – юридична особа (її філія, відділення, інший відокремлений підрозділ), самозайнята особа, представництво нерезидента – юридичної особи, інвестор (оператор) за угодою про розподіл продукції, які незалежно від організаційно-правового статусу та способу оподаткування іншими податками та/або форми нарахування (виплати, надання) доходу (у грошовій або негрошовій формі) зобов'язані нараховувати, утримувати та

сплачувати податок, до бюджету від імені та за рахунок фізичної особи з доходів, що виплачуються такій особі, вести податковий облік, подавати податкову звітність контролюючим органам та нести відповідальність за порушення його норм.

Самозайнята особа – платник податку, який є фізичною особою-підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності.

Список джерел для поглибленого вивчення теми

Монографії, наукові доповіді, підручники

1. Швабій К. І. Оподаткування доходів населення: проблеми науки та практики : монографія / К. І. Швабій. – Ірпінь: НУ ДПС України, 2009. – 296 с.
2. Рядінська В. О. Становлення та розвиток системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: фінансово-правові проблеми : монографія / В. О. Рядінська. – К.: Леся, 2014. – 463 с.

Статті у наукових періодичних виданнях

1. Барабаш Л. В. Основи підвищення соціальної спрямованості податку на доходи фізичних осіб [Електронний ресурс] / Л. В. Барабаш // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2014. – Вип. 86(2). – С. 116–121. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2014_86\(2\)__18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2014_86(2)__18)
2. Греченко В. А. Виникнення і розвиток податку з доходів фізичних осіб до Першої світової війни [Електронний ресурс] / В. А. Греченко, В. В. Греченко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2. – С. 23–30. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2010_2_5
3. Греченко В. А. Еволюція податку з доходів фізичних осіб у новітній час [Електронний ресурс] / В. А. Греченко, В. В. Греченко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 4(1). – С. 115–120. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2010_4\(1\)__16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2010_4(1)__16)
4. Задорожня Л. Оцінка ефективності пільг із податку на доходи фізичних осіб в Україні [Електронний ресурс] / Л. Задорожня // Економіст. – 2015. – № 9. – С. 29–33. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2015_9_9
5. Кондратенко М.Б. Податкове навантаження на доходи фізичних осіб та його вплив на споживчий попит в Україні [Електронний ресурс] / М. Б. Кондратенко // Актуальні проблеми розвитку економіки